

UDK: 821.512.133

Maftuna SUYUNOVA,
O'zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti
E-mail: maftunasuyunova283@gmail.com

O'zDJTU professori, M.Umarova taqrizi asosida

SHUHRAT ASARLARIDA “URUSH” MILLIY ISTIQLOL VA BIRLIKNING POYDEVORI SIFATIDA

Аннотация

Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri bo'lgan yozuvchi, shoir va dramaturg Shuhrat (G'ulom Alimov) ijodida urush mavzusining badiiy talqini tahlil qilinadi. Adibning nasriy va lirik asarlarida Ikkinchi jahon urushi manzaralari faqat tarixiy hodisa emas, balki milliy istiqloL, Vatanga sadoqat, birlik va mardlik timsoli sifatida yoritiladi. Tadqiqotda adibning urushda ishtirok etgan hayotiy tajribalari va badiiy yondashuvlari, milliy ruh va ma'naviyatni ifodalovchi poetik jihatlar, xususan, folklor an'analaridagi parallelizm usulidan foydalanganligi ilmiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Ikkinchi jahon urushi, milliy birlik, istiqloL, vatanparvarlik, badiiy obraz, poetika, ballada, roman, lirika, xalq ruhi, adabiy tahlil.

ВОЙНА КАК ОСНОВА НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ И ЕДИНСТВА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ШУХРАТА

Аннотация

В данной статье рассматривается художественная интерпретация темы войны в творчестве одного из крупнейших представителей узбекской литературы – писателя, поэта и драматурга Шухрата (Гулома Алимова). В его прозаических и лирических произведениях события Второй мировой войны отражаются не только как исторический факт, но и как символ национальной независимости, преданности Родине, единства и мужества. В исследовании анализируются жизненный опыт писателя, участника войны, его художественный подход, национальный дух и духовность, а также использование поэтических приёмов, в частности фольклорного параллелизма.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, национальное единство, независимость, патриотизм, художественный образ, поэтика, баллада, роман, лирика, народный дух, литературный анализ.

WAR AS THE FOUNDATION OF NATIONAL INDEPENDENCE AND UNITY IN SHUKHRAT'S WORKS

Annotation

This article analyzes the artistic interpretation of the theme of war in the works of Shukhrat (Gulam Alimov), one of the prominent representatives of Uzbek literature. In his prose and lyrical works, scenes of World War II are presented not merely as historical events, but as symbols of national independence, devotion to the homeland, unity, and bravery. The study offers a scientific analysis of the writer's life experiences as a war participant, his creative approach, poetic devices reflecting national spirit and morality, and especially his use of folkloric techniques such as parallelism.

Key words: World War II, national unity, independence, patriotism, literary image, poetics, ballad, novel, lyrics, spirit of the people, literary analysis.

Kirish. XX asr o'zbek adabiyotida ham urush manzaralari badiiy adabiyotning barcha qatlamlariga o'z ta'sirini o'tkazdi. Unda nafaqat mavzu va g'oya, balki qahramon obrazi ham o'zgardi. Adabiyotimizning butun ruhi va yo'nalishi harbiy izga tushirildi. Urush yillarida yaratilgan aksar turdagi asarlar asosan safarbarlik ruhiga ega bo'ldi. Ikkinchi jahon urushi adabiyotining mavzu doirasi va g'oyaviy mundarijasiga o'zgartirishlar kiritildi. Natijada esa adabiyotimizda ona Vatan mudofasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan vatanparvarlik, qahramonlik, do'stlik, sharaf kabi mavzular yetakchilik qildi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, adabiyotimizda ham ko'plab yozuvchilar urush haqida salmoqli asarlar yaratdilar. Ana shunday o'zbek prozasida urush mavzusida sarmahsul ijod qilgan yozuvchilardan biri, Shuxrat taxallusi bilan ijod qilgan shoir, dramaturg, yozuvchi G'ulom Alimov edi. Hayotiy voqealarni keng ko'lamda tasvirlash ehtiyoji ijodkorni roman janriga undaydi. Ikkinchi jahon urushi frontlarida orttirgan 301ata hayotiy tajribasi asosida xalqimizning jangovar hayoti, qahramonligi, vatanparvarligi, qiyinchiliklarga bardoshliligi, kelajakka umidi haqida hikoya

qiluvchi «Shinelli yillar» (1947 - 1957) asarini yaratadi. Shuhratning «Oltin zanglamas» (1967) asarida ma'rifat sohibi - o'qituvchi degan sharaflı kasb ulug'lansa, «Jannat qidirganlar» (1968) romanida vatangadolik fojealari o'z badiiy ifodasini topgan. Shoirning hayot haqidagi falsafiy mulohazalari ifodalangan she'r va to'rtliklardan iborat «Lirika» (1973) to'plami, «Besh kunlik kuyov», «Qo'sha qaringlar» komediyalari san'atkorning o'zbek adabiyoti rivojiga qo'shgan munosib hissasi bo'ldi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Adib ijodini taxlil qilar ekanmiz, adabiyotimizning bir qancha zabardast vakillari adabiyotshunos olim va olimalarining Shuxrat va uning ijodi haqida bildirgan fikrlarini chetlab o'tolmaymiz. Said Ahmad o'zining “Uch mungli qo'shiq, so'ngsiz imtihon” deb nomlangan risolasida yozuvchi haqida shunday e'tirof etadi: “Shuhrat katta shoir, mohir romannavis. U har qanday sharoitda ham ijod ma'suliyatini unutmaydigan halol yozuvchidir” [1]. O'ttizinchi yillarda shoir bor vujudi bilan o'zini nazmga bag'ishlagan, hayot ko'zlariga alvon ranglarda ko'ringan payti edi. U o'zbek adabiyotining yirik vakillari G'afur Gulom,

Usmon Nosirlarning e'tiboriga tushdi, ular adabiyotimizda shunday yirik shoir o'sib kelayotganidan xursand edilar. Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, Shuhrat ijodi bo'yicha ko'plab adabiyotshunoslar tadqiqotlar olib borganlar. Xususan, Maqsud Shayxzoda shoirning she'riyat dunyosida peshqadam ekanligini birinchilardan bo'lib o'rgangan bo'lsa, [2] O.Sharafiddinov,[3] J.Kamolning maqolalarida,[4] "Adib ijodiga bir nazar", "Ozod qalb kuychisi", "Shuhrat zamondoshlarining xotirasida"[5] deb nomlangan maqolalarda yozuvchi asarlarining ba'zi qirralari haqida fikr yuritilgan. U.Normatov adib haqida ilk adabiy portret yaratib, ijodkorning doston va she'rlaridagi urush va inson, vatan va xalq mavzularini o'rganib, o'z xulosalarini bildirgan.[6] Adabiyotshunos olim N.Soatova o'zining dissertatsiya va monografiyasida Shuhrat ijodiy laboratoriyasiga kirish orqali ularda tasvirlangan millat ruhi, xalq hayotining turli manzarasini badiiy mahorat nuqtai nazaridan ilmiy baholaydi va ijodkor adabiy merosini yaxlit holda tadqiq etadi [7]. Maqsud Shayxzoda Shuhratni "o'zbek she'riyatida realistik haqiqatni romantik jo'shqinlik bilan aralashtirgan holda ta'qin etadigan, umuman olganda o'zbek poeziyasini o'rtamiyonalikdan yuqoriga olib chiqolgan shoir" deb ta'riflaydi[2].

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada yozuvchi va shoir Shuhrat (G'ulom Alimov)ning urush mavzusiga bag'ishlangan badiiy asarlari tahlil qilinib, ularning milliy istiqlol, vatanparvarlik va birlik g'oyalari shakllantirishdagi o'rni yoritildi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar qo'llanildi:

Tarixiy-biografik usul orqali adibning hayoti, ijodiy faoliyati va yashagan davridagi ijtimoiy-siyosiy holatlar o'rganildi. Ayniqsa, Ikkinchi jahon urushi va qatag'on yillari adib ijodiga qanday ta'sir ko'rsatgani aniqlab berildi.

Badiiy-tahliliy yondashuv asosida Shuhratning she'riyati, dostonlari, balladalari hamda romanlaridagi urushga oid obrazlar, syujetlar, g'oyalar va badiiy vositalar o'rganildi. Matnlarda ishlatilgan poetik qurilmalar, jumladan folklor an'analaridagi parallelizm elementlarining saqlanib qolganligi alohida ko'rsatildi.

Adabiy tanqidiy manbalar tahlili yordamida Shuhrat ijodiga oid ilmiy maqolalar va adabiyotshunoslar fikrlari (M.Shayxzoda, O.Sharafiddinov, U.Normatov, N.Soatova va boshqalar) o'rganildi. Bu yondashuv yozuvchining adabiy merosini ilmiy-nazariy jihatdan asoslash imkonini berdi.

Tahlil va natijalar. Yuqorida keltirilgan fikrlarni inobatga olgan holda yozuvchi doimo zamon bilan hamnafas ohangda ijod qilgan, uning asarlaridagi qahramonlar sovet voqeligida ro'y bergan turli voqealarda, urushlarda, mehnat frontlarida yashaydi. Ammo ulardagi Vatan uchun kurash tuyg'usi, mehnatsevarlik sovet hokimiyatini ulug'lash emas, balki o'zining ona yurti O'zbekistonni ko'kka ko'tarish bilan bog'liq edi. Shu nuqtai nazardan adabiyotshunos olimamiz N.Soatova shoirning ijodida folkloridagi parallelizm an'analari saqlab qolinganligiga alohida urg'u beradi[7]. Parallelizm bu poetik nutq usullaridan va tasvir vositalaridan biri hisoblanadi. U badiiy matnning o'zaro bog'liq qismlaridan nutq unsurlarining o'xshash yoki aynan bir xilda joylashuvini taqozo etadi.[8] Unda, odatda, ikki hodisa yonma-yon (parallel) qo'yib tasvirlanadi. Bu, tabiatdan olingan biror obraz bilan inson hayotidan olingan obrazning o'zaro o'xshashligini ko'rsatish misolida, shuningdek, bir-biriga o'xshash ikki obrazning o'zaro zid tomonlarini qiyoslash shaklida namoyon bo'lishi mumkin. Mavzusi yoki mantiqiga ko'ra bir-birini takrorlamaydigan yoki to'ldiradigan ikki hodisa yonma-yon qo'yilgan holatlar ham bo'ladi. Parallelizm dastlab xalq og'zaki ijodida keng tarqalib, so'ng badiiy adabiyotda o'zlashtirilgan. Shuhrat kabi ijodkorlar, o'zining ma'naviyati va estetik qarashlari orqali

sevgi-muhabbat va qadr-qimmat masalalarini chuqur va teran tarzda ifodalaydilar. Shoirning his-tuyg'ulari va fikrlari, uning ijodida aks etgan voqea-hodisalar bilan birga, o'quvchiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Lirik she'rlarda sevgi, iztirob, baxt va umid kabi mavzular ko'plab uchraydi va ularning barchasi shoirning shaxsiy tajribasi orqali yanada boyitiladi. Shu sababli, she'rlarda ifodalangan tuyg'ular va g'oyalar o'quvchi uchun yanada yaqin va tushunarli bo'ladi. Shu tarzda, lirika nafaqat san'at, balki shaxsiy hissiyotlar va hayotiy tajribalarni ham o'z ichiga oladi, bu esa uni yanada qimmatli qiladi.

Gohida jang qilding yovimga qarshi,

Avtomat yonida turding yonma-yon.

Senga ham taaluq g'alaba marshi,

Seni ham ulug'lab qars urdi jahon[10].

Ushbu parcha shoirning "She'rlarim haqida o'ylar" deb nomlangan lirik asaridan olingan. Ko'rinib turibdiki, shoir bu she'rini ham o'zining hayot tajribalari bilan uyg'unlashtirgan. Bundan shunday xulosa qilishimiz mumkinki, adibning nafaqat qissalari, nasriy asarlarida balki she'riyatida ham jang va urush pafosi yorqin namoyon bo'ladi. Shuhratning she'riyati o'zida ikki jihatni namoyon etadi; birinchisi, ular jangchi shoirning, ko'pni ko'rgan odamning dil rozlari, hayot tajribalari bo'lsa, ikkinchi tomondan, bu she'rlar o'zining samimiyligi, jo'shqinligi, haqqoniyligi va hayotbaxsh romantik ruhi bilan ajralib turadi. Shoirning yana bir urush xotiralari va janggohlarni tasvirlagan "Unut bo'lsa" she'riy asarida shoirning hayot yo'lini bir dam hayolimizga joylashimiz mumkin. Endigina kuchga to'lgan, umrning achchiq-chuchugini ta'tib ko'rmagan yosh yozuvchi urushga safarbar etiladi, urushning azobli yillarida yosh shoirning sochlariga oq oralaydi, u bu qiyinchiliklarni esidan chiqara olmasligini bila turib, tush bo'lib qolishini hamda hech qachon qayta sodir bo'lmasligi, unut bo'lishini istaydi.

Shoir Shimoliy Kavkaz frontida jang olib borgan. Krasnodar, Mazdok, Anapa, Taman, Maynop singari shaharlarni hamda boshqa o'nlab stansiyalarni ozod etishda mardonavor jang qilgan yozuvchi edi. U urushning so'nggi yillarini shunday eslaydi: "Qirq to'rtinchi yillarning oxirigacha janglarda qon kechdim. Toshkentga og'ir yarador bo'lib qaytdim. Voajab, Vatan uchun jon olib, jon bergan bir askarni talaygina nomardliklar kutib turgan ekan." [9] Ushbu satrlardan anglashimiz mumkinki, shoirning boshidan azobli, alg'ov-dalg'ov yillar o'tgan. Shu yillar ichida ne-ne mashaqqatlar bilan yozilgan "Hayot nafasi" deb nomlangan kitobi dunyo yuzini ko'rmay turib nobud bo'ldi. Shuningdek, shoir besh yil tor, zax xonalarda o'tgan umri uchun umidsizlikka tushmadi, dorulamon kunlar kelishiga ishondi, albatta bu ishonch uning matonatli ekanligidan dalolat berardi. Uning matonati inson qalbidagi quyosh kabi nafaqat uning shaxsiy xislatlarida, balki uning she'rlarida ham o'z ifodasini topdi. Zabardast adibning Vatanga bo'lgan muhabbati, uni tinchligi, osoyishtaligi uchun kuraashini tasvirlovchi obrazlar nafaqat uning she'riyatida, balki nasriy asarlarida, shuningdek ballada va dostonlarida ham o'z ifodasini topadi. Yozuvchining "Mardlik afsonasi" balladasida yurtimizning mard va jasur ayol obrazini tasvirlovchi "To'maris" siymosi gavdalanadi. Ushbu yuksak go'zal axloqiy fazilatlar sohibasi timsolida shoir kitobxonni ona yurtini sevishtga, uni ardoqlash, kerak bo'lsa jonni fido qilishga, bu har qanday insonning insoniy burchi ekanligini ta'kidlaydi. Ayol kishi bo'lishiga qaramay, mard, jasur, g'oyat katta qabilaga sardorlik qiladigan To'maris obrazini haqiqiy vatanparvarlik tuyg'usi kamol topgan shaxs timsolida ko'ramiz. Ahamiyatli jihati shundaki, shoir ballada va dostonlarining mavzu ko'lamini xilma-xil bo'lishiga qaramasdan, mazmun-mohiyati mushtaraklikka egadir, ya'ni Ona Yurtini sevisht, uni mustamlakalikdan, qullikdan saqlash, shu yo'lda birlashish, Vatan uchun chin dildan xizmat qilishni taqazo

etadi. U o'zining yana bir "Guldursun" deb nomlangan balladasida Xorazm tarixiga nazar tashlagan holda, dushman lashkarboshisini sevib qolib, Vataniga xiyonat qilgan shoh qizi haqida tasvirlanadi. Shuningdek, ushbu asarda xorazmliklarning yovga qarshi ayovsiz jangi, mardonavor jangovar harakatlari o'z o'rnida yurtning xoinga nisbatan bo'lgan kuchli nafrati o'z ifodasini topgan. Adib balladalarini taxlilga tortar ekanmiz, shunisi ahamiyatli, ulardagi asosiy g'oyaviy mazmuni inson o'ziga berilgan sharaflari unvonga dog' tushirmaslik, iymon-e'tiqodini saqlash, oldiga qo'ygan maqsaddan hech qachon og'ishmaslik, harakattan to'xtamaslik kabi tuyg'ular tashkil etadi. Hayotga romantik ko'z bilan qaraydigan, hamisha ezgulikka intilgan shoirning ijodida yana bir qancha qahramonlik haqida kuylovchi balladalar va dostonlar alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, uning "Ona va farzand", "Raymonda", "Jamila" kabi balladalarida qahramon bolalar obrazi tasvirlanadi. Agar birinchi asarida sho'ro yerlarida borgan urush voqeasi tasvirlangan bo'lsa, "Raymonda"da Vyetnamda borayotgan urushga qarshi turgan fransuz qizining jasorati madh etiladi, shuningdek, "Jamila"da arab qizining fransuz bosqinchilariga qarshi mardonavor jangi kuylanadi. Shoir bitgan dostonlarda ham urushda qatnashgan odamning tuyg'ulari, urushning keltirgan vayronachiliklariga kuchli nafratini ta'sirli aks ettirganini guvohi bo'lish mumkin. Shuhrat nafaqat lirikada, balki prozada, xususan, romanchilikda ham o'zini ko'rsatolgan yozuvchi edi. Uning ijodida muhim o'rin tutgan "Shinelli yillar", "Oltin zanglamas", hamda "Jannat qidirganlar" romanlarini alohida ta'kidlab o'tish joiz. Shuningdek, uning "Oltin zanglamas" asariga kitobxonlar, adabiy tanqidchilik ham yuksak baho bergan. Adabiyotshunos olim U. Normatov ta'biriga ko'ra, ushbu asar "problematik roman" hisoblanadi, chunki unda adib urush oldi, urush yillari va undan keying davr hayotini tasvirlaydi. Qo'shimcha qilgan holda, o'sha yillar hayoti bilan bog'liq o'tkir ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy muammolarga e'tiborini qaratadi. Yozuvchi bu asar haqida men "Oltin zanglamas" dagi hayotni bilaman, u menga uchragan kishilarning hayoti. Men bu hayotning atrofidamas, naqd ichida bo'lganman va u haqida biron-bir nima yozmasam bo'lmas edi." – deb ta'kidlaydi. Unda o'qituvchi, muallim sha'ni, qadr-qimmatini ulug'lanadi. Asar bosh qahramoni Sodiq

oddiy o'qituvchilikdan, maktab direktorligigacha o'zining ilmi, zehni va mehnatkashligi bilan ko'tarilgan mard va xokisor inson. Yozuvchi asarda Sodiqni ne sinovlardan, mashaqqatlardan olib o'tadi, shuncha qiyinchiliklar, g'am va ozorlarni ko'rganligiga qaramay, Vatan uchun uning kelajagi va istiqloli uchun qo'lidan kelgancha harakat qiladi. Asarning bosh g'oyasi 60-yillar qatag'on qurbonlarining hayotini zimdan yoritish, uning tub mohiyatini ochish, xalq dushmani deb qoralanganlarning aslida kim ekanliklarini oshkora etish, o'zlarini sovet hokimiyati posbonlari, sotsialistik g'oyalar himoyachisi deb atayotganlarning asl qiyofasini ko'rsatish edi. Yozuvchi asardagi obrazlarni o'ziga xos tasvirlaydi, Sodiq g'oya va aqidalariga, ideallari va e'tiqodiga sodiq qolgan shaxs, uning har qanday sinovlar oldida dovdirab qolmasligi, kuchli metin irodaga ega ekanligi, boshiga tushgan qiyinchiliklarga qaramay, Vatan erki uchun jonini fido qilishi, bu hammaning qo'lidan kelavermaydi, bunday insonlar oltinga tenglashtiriladi. Asardagi tasvirlarga e'tibor bersak, Sodiq "xalq dushmani" deb nohaq qamalgandan so'ng ham, yurtning ozodlikka erishishi uchun bo'layotgan kurashda ishtirok etish uchun, jonini xatarga qo'yib qamoqdan qochadi va urushda ishtirok etadi. Sodiqqa o'xshagan Vatanparvar insonlar oltinga tenglashtiriladi, oltin e'tiqodining oliyjanoblighi, metinligi, sinovlardan g'olibona o'tib tantana qilishi esa oltin zanglamasligidan dalolat beradi.

Xulosa. Yozuvchi, shoir va dramaturg Shuhrat ijodi urush mavzusini faqat tarixiy voqealik sifatida emas, balki millatning ma'naviy yuksalishi, istiqlolga intilishi va xalq birligini mustahkamllovchi kuch sifatida tasvirlagani bilan ajralib turadi. Uning romanlari, balladalar va she'riyat orqali o'zbek xalqining ozodlik yo'lida olib borgan mardona kurashi, Vatanga sadoqat va mustahkam iymoni badiiy mahorat bilan ifodalangan. Adib o'z asarlarida urushni xalqni uyg'otuvchi, milliy o'zlikni anglashga xizmat qiluvchi vosita sifatida talqin qiladi. Shuhratning poetik yondashuvi, xususan, folklor an'analardan, parallelizm kabi poetik usullardan foydalanishi, uning milliy ruh va ma'naviyatni ifodalashdagi yuksak san'atkorligini ko'rsatadi. Shunday qilib, Shuhrat asarlari urushni faqat falokat emas, balki xalqni birlashtiruvchi, istiqlolga eltuvchi ma'naviy zamin sifatida yoritadi. Bu jihatlari bilan adib ijodi o'zbek adabiyotida alohida o'rin egallaydi.

ADABIYOTLAR

1. Ahmad S. Uch mungli qo'shiq so'ngsiz imtihon / Shuhrat. Adib hayotiga bir nazar. –T.: Sharq 1998. –B.99-101
2. Shayxzoda. M. Qalam va burch // Sharq yulduzi. №5, 1967
3. Sharafiddinov O. Yakun va debocha // Sharq yulduzi jurnali. №2, 1962
4. Jamol Kamol. Shuhrat she'ringi uslubiy xususiyatlari / Lirik she'riyat. –T.: Fan, 1986
5. Ozod qalb kuychisi. Shuhrat (G'ulom Alimov) tavalludining 90 yilligi munosabati bilan Metodik-bibliografik qo'llanma. –T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2008
6. Normatov U. Shuhrat. –T.: G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti, 1969; Yana o'sha muallif. Ijod sehri. –T.: Sharq, 2007.
7. Soatova N. Shuhrat ijodining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari. Monografiya. -Toshkent.: NESHINVESTPROM, 2023
8. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 5 jild. – T.: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2008. –B.68-69.
9. Shuhrat. Adib ijodiga bir nazar. -T.: Sharq, 1998
10. Shuxrat. Saylanma. Ikki jildlik. "Baxtning rangi" she'rlar. – T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1988. – B 4.